

СОЦИЈАЛИСТИЧКИ ЛИСТ „БОРБА“ У БЕОГРАДУ
ПРЕ СЕДАМДЕСЕТ И ПЕТ ГОДИНА

Првог јануара (по ст. к.) 1882 године изашао је први број листа *Борба* у редакцији његовог привременог издавача и одговорног уредника Мите Ценића. У заглављу као мото стајала је већ опште призната социјалистичка, комунистичка девиза: „Сваки по способности, сваком по потреби”. Она је отворено казивала читаоцу смер новог листа.

Борба је заправо била наставак *Радника* из 1881 године, чији је власник, Ђура Љочић, при његовом обустављању изјавио да не дозвољава да се другом листу да исто име¹. Револуционарну мисију *Радника* у међусобној страначкој борби преузео је нови лист у духу већ освештаних традиција. Његов претходник је излазио девет месеци у протеклој години. За то време је водио борбу коју су његови покретачи хтели и именовали даље истицати. Јер, како је Ценић написао: „Девет месеци иђаше неравна борба једног противу свију и свију против једног. *Радник* се бораше самосталан, без ичије помоћи до својих бораца, и та борба испала је по њ сјајно. Па онда зашто да га не назовемо *Борбом* кад је и доселе био ништа друго до чиста борба? Зато ми кажемо да *Радник* није ништа друго но *Борба* и да *Борба* није ништа друго но *Радник*”² И пошто „*Радник* не даде курјацима да се пред народом представљају као невина јагњад. Зато ће у нама и народу остати лепа успомена на њ и ако је престао а *Борба* ће

му бити достојни наследник”³ Иако ове хиперболичне речи, написане у духу тадашње политичке фразеологије, звуче исувише патетично, оне у суштини тачно обележавају путању наведених листова. *Радник* је 1881 године у односу на остале политичке листове био једини на антибуржоаским, социјалистичким позицијама. У одбрани тих позиција он је водио тешку и непоштедну борбу са радикалима који су тежили да своје пробуржоаске ставове прикажу у светлости социјалистичких идеја. Ту идејну борбу на плану политичких акција свакодневне пропаганде имао је да настави нови лист *Борба*. Она је излазила три пута недељно..

У редакцији Мите Ценића изашло је свега једанаест бројева. Од дванаестог броја, 27 јануара, издавач и одговорни уредник је Никола П. Николић. Иако постоји разлика у садржини и тону *Борбе* у зависности од разлика у мишљењима и ставовима између првог и потоњег уредника ипак она је остала до краја социјалистички лист. Њен социјализам неће се заснивати на научним резултатима Марксових, односно марксистичких изучавања, као ни код *Радника* у претходној години, али ће се бранити и ширити ипак сврсисходно истицањем и образлагањем потребе стварања нових, праведнијих социјалистичких односа у производњи и расподели материјалних добара.

¹ Љочић је престао да издаје *Радник*: 1) из финансиских разлога, од њега предвиђена помоћ у износу од 200 дуката годишње показала се недовољна; 2) због неслагања са Митом Ценићем у извесним питањима, наро-

чито је био против његовог кандидовања на изборима (*Борба* бр. 1 — 1 I 1882).

² *Борба* бр. 1 — 1882.

³ Исто.

У Борби има низ чланака против буржоаско-либералног индивидуализма који у привидној, правној једнакости појединаца, израженој у политичкој слободи, види једину могућу и нужну равноправност. Борба ће на декларативне аргументе одговарати аргументима животне праксе. Јер у постојећим односима снаге нису подједнаке не по својој индивидуалној природи, него по друштвеној сили и оне се не могу подједнако користити слободама. „На једној је страни гомилица снажних и имућних, у чијим се рукама налази сва цивилизација, а на другој се страни отегла гомила пролетерског народа који црква од глади”⁴.

Борба ће се заузети за истинску равноправност жена, писаће: „Наука јасно доказује да природа жене ништа не смета равноправности мушкиња и женскиња и данашњи мудри државници опет одређују жени круг делатности и не дају јој права, која има човек”. Насупрот њима: „Социјализам тражи у име морала, у име човечјег достојанства, потпуну равноправност полова, и тиме војује против друштвеног притиска над женскињом”⁵.

Школски систем и настава, засновани на застарелим веровањима и предрасудама биће исто предмет критике. Уопште узев, можемо рећи да ће ретко која институција остати неосветљена критичким разматрањима социјалистичког публицисте.

За разлику од радикала који су, под изговором да је за остварење социјалистичких идеала неопходно претходно остварити тражене политичке реформе, истицали првенствено политичке захтеве, социјалисти у Борби тражили су поред, па чак и испред, политичких права, економске олакшице за увођење новог, у првом реду задружног система производње и расподеле. Држећи се још теза Светозара Марковића о могућностима избегавања негативног капиталистичког развитка, социјалисти око Борбе чак су исувише

очекивали од економских реформи у постојећем поретку. Да би лакше деловали, они су ненаучним поступком вештачки раздвојили производњу и расподелу и начине њихове реализације. Тиме су циљеве социјализма свели на два основна задатка који су се имали посебно решавати.

Према њиховим тезама: „Сав задатак социјализма код западних народа своди се на то, да се крупна, индустријска производња истргне из руку појединих власника и преда у руке држави (разуме се, демократској држави, у којој је маса народа суверен) како би се могла организовати праведнија подела добара”⁶. Док „главни задатак социјализма код нас мора бити да се државним средствима подиже и усавршује производња, а на првом месту земљорадња”⁷. На „регулацију поделе добара” може се мање пажње обратити „пошто код нас у том погледу и нема онако огромних неправичности као на западу”⁸.

Оваква схватања о разликама у постојећим производним и друштвеним односима међу развијеним и неразвијеним земљама потицала су још од Светозара Марковића. Она су била резултат површинских разматрања одређених појава заосталости у земљи. Али њихова видљива оправданост олакшавала је првим поборницима социјалистичког поретка задатак да у недостатку модерног индустријског пролетаријата траже и налазе ослонац у пролетаријату блиским слојевима, код сиромашних сељака и занатлија. Њиховом видокругу одговарала је и специфична мета, којом су посебно трговци, овде најомрженији носиоци зала капиталистичког поретка, обележени виновницима експлоатације. Стога по њима: „Човечанство својим развитком тежи таквоме стању, када ће свака социјална општина — рецимо као један округ наш — моћи сама у својој средини да израђује све потребе своје, кад ће, дакле, свака социјална општина

⁴ „Основи социјализма“ (Борба бр. 1. — 1882).

⁵ Борба бр. 2 — 3 I 1882.

⁶ Борба бр. 19 — 12 II 1882.

⁷ Исто.

⁸ Исто.

бити што већма независна у економском погледу...”⁹ „Тада ће и нестати трговачке класе која паразитски живи само од размене, од преноса, који производу никакву нову вредност не придаје. И тада ће сви чланови друштва м о р а т и да буду производни радници”.¹⁰

За разлику од радикала који су, прешавши на буржоаске позиције, истицали само политичке захтеве, социјалисти су и даље инсистирали првенствено на економским потребама. Ради побољшања стања земљорадње и положаја земљорадника, они траже преко Борбе од државе да дугове исплати обвезницама повериоцима; после би дужник постепено отплаћивао свој дуг држави. На тај начин „земља не би прешла у руке шпекулантима, већ би остала у радничковим рукама”.¹¹ Социјалисти су спознали предности крупне производње и предвиђали удруживање ситних поседника. У корист беземљаша они су формулисали захтев: „Општинска земља да се даје на употребу само сиромашним радницима, и то на првом месту онима који су удружени”.¹² Тражили су даље оснивање кредитних институција, средских банака које би биле дужне да прво кредитирају „дружине, земљорадничке или занатлијске, па тек онда раднике инокоснике”.¹³

Поред земљорадње истакнуте су одмах и потребе унапређења занатства на задружној основи. Држава би преко банака имала исто да кредитира првенствено занатлиске дружине, а преко њих да подигне и индустриску производњу. За олакшање индустриске изградње социјалисти су тражили ангажовање државе. Они су остали противници заштитних царина, које би поскупиле живот радним људима. По једној формулацији требало је: „Фабрике да подижу варошке општине и срезови, и те фабрике да се дају на услугу индустријским радничким дружинама; да се подигну више школе за образовање

стручних механичара и технолога; уз фабрике да се подижу индустријске школе...”¹⁴ Ради смањивања улоге трговаца социјалисти траже да се оснују средски магацини за размену материјалних добара и снабдевање становништва. Они су још за то да се установи специјални форум, централни одбор за размену.

Социјалисти у Борби нису пренебрегавали ни политичка питања. Они су тражили опште политичке слободе и самоуправне методе у руковођењу пословима државне администрације. У појединостима није било већих разлика у том погледу између њих и радикала. Али у целини посматрано, њихови захтеви се очито разликују и на овом, политичком подручју од радикалских понамени у класној борби. Јер они су јасно дали до знања јавности да нове законе желе ради нове социјалистичке државне управе. Пре него што би изложили своје поједине тражбине они би говорили: „Под политичким препорођајем на првом месту мислимо уништење данашњег државног уређења, које ништа друго није до једна организација за експлоатисање радничког народа. Место данашње државе да дође потпуно народна, или радничка држава, тј. сва политичка власт да пређе народу у руке”.¹⁵

Врховна власт у новој држави била би концентрисана у Народној скупштини. Народна скупштина не би претстављала само законодавно тело, већ би постављала и „министре и чланове у главној контроли, која заступа скупштину кад ова није на окупу, и контролише рад појединих министарстава”.¹⁶

Године 1882 страначка борба у Србији је ушла у нову фазу. Странке су се обликовале у виду модерних политичких организација са мање-више разрађеним програмом, стратегијом и тактиком за што успешније вођење борбе раније невиђених размера, борбе у којој је организовано учешће народа постало

⁹ Борба бр. 23 — 21. II. 1882. Социјализам у Србији.

¹⁰ Исто.

¹¹ Борба бр. 26 — 28 II 1882.

¹² Борба бр. 27 — 1882.

¹³ Исто.

¹⁴ Борба бр. 40 — 1882.

¹⁵ Борба бр. 47 — 23 IV 1882.

¹⁶ Исто.

масовно. Сами државни оквири примили су те године нов изглед. Србија је изменила лик и по облику владавине. Постала је краљевина. Недовољно угледна кнежевска институција добила је краљевске ознаке. Оне су више одговарале положају земље у међудржавним односима у тадашњој Европи. У унутрашњој политици, за међустраничке односе оне нису биле од већег значаја. Углед династије Обреновића и владе напредњака у масама није се повећао на штету странака опозиције. Опозиционе снаге не само што су нарастале по броју, већ су и даље добијале у значају по снази својих организација. Нова, Радикална странка их је окупљала и предводила смишљено ради преузимања власти. Њена моћ дошла је скоро до потпуног изражаја већ на првим скупштинским изборима на којима је учествовала. Већи број изабраних посланика припадао је радикалима. Социјалисти у то време још нису имали довољно снаге за формирање политичке страначке организације. Мита Ценић и његови истомишљеници морали су се задовољити оснивањем првих радничких удружења за самопомоћ и самообразовање, покретањем социјалистичких листова за придобијање идејних присталица, појединачним кандидацијама на изборима за народне посланике. У првој години наступања Радикалне странке они су своје снаге углавном концентрисали за борбу против њених покретача.

Радикали као бивши саборци Светозара Марковића позивали су се на његове социјалистичке планове при остваривању својих страначких, углавном буржоаско-демократских циљева. Социјалисти са Митом Ценићем на челу у *Раднику* 1881 на првом месту су их нападали због лажног претстављања њихове политике, која не само да не наставља Марковићево дело, већ је у суштој супротности са свима његовим настојањима и учењима. Разобличавању радикала *Радник* је посветио највише чланака. У борби са радикалима истро-

шио је и највише снаге. Али та борба добро је дошла и напредњацима на власти. Стога они нису правили тешкоће *Раднику* (говорило се чак да су му давали субвенције). Са *Борбом* је било друкчије.

Борба је после првих бројева највећи део својих написа уперила против властодржаца, против напредњака. Она се приближила радикалима у опозицији према влади. Напада, критикује владу због њеног насилничког држања на изборима, у скупштини, код изгласавања појединих закона и законских уредаба, при њиховом примењивању, због предаје земље страном капиталу, ради уговора и афере са Бонтуом у вези са изградњом железнице и др. Подупире Радикалну странку јер „као народна (бар у неколико) и начелна партија може се сматрати само Радикална странка”.¹⁷ Још указује на недостатке странке радикала због тога што они обраћају пажњу политичким проблемима занемарујући економске. „А економски су односи основица како друштвеној, тако и државној организацији. . . Радничкоме народу нужније су економско-социјалне реформе него политичке, управо ове последње само су средства, да се изврше оне прве. . .”¹⁸

Борба придружујући се опозицији истиче свој посебни, социјалистички став, који ће после победе над напредњацима морати доћи до изражаја. „И ми се рачунамо у опозицију. И ми ћемо заједно с осталом опозицијом проклињати напредњачко министарство, али знамо да ћемо једног лепог дана нападати и на ту опозицију”. Већ сада казује да није довољно нападати поједине владине поступке као што то чини опозиција. Није довољно, на пример, оптуживати владу само због случаја Бонту, већ „треба нападати и код народа мразити у исти мах и систем и целокупно стање у којем је могуће власницима да склапају и протурају уговоре какве хоће”.¹⁹

Питање *Борбе* је изазвало гњев властодржаца. Напредњачка влада је пленила поједине њене бројеве и цензуром забрањивала непожељне чланке у њој.

¹⁷ *Борба* бр. 55 — 12 V 1882.

¹⁸ Исто. Чланак „Народ је најстарији“.

¹⁹ *Борба* бр. 49 — 28 IV 1882.

У годинама њеног излагања 1882—1883, када су династија и влада у борби са опозицијом, у првом реду са радикалима преживљавали мучне дане, када је револт појединаца и маса избијао чак у облику атентата и буна (атентат Илке Марковића на краља Милана, Тимочка буна) с њом се поступало не само као са носиоцем противбуржоаских социјалистичких стремљења, већ и као са потстрекачем немира изазваних активношћу радикала.

У Државном архиву Србије, међу хартијама Министарства унутрашњих дела, сачуван је акт управника града Београда министру о предузимању мера против листа *Борбе* и његовог уредника поводом једног чланка који је, пошто је писан против режима неколико дана пре атентата на краља, доведен у везу са самим атентатом. У овом акту, под датумом од 12 октобра 1888, који сад први пут објављујемо, стоји:²⁰

„Господину министру унутрашњих дела

Новине „Борба“ у своје 100. броју од 6 октобра ове године, под уредништвом г. Николе П. Николића, издаваоца и одговорног уредника, у своје уводном чланку под насловом „Политичка немоћ“, претресајући расцеп у политичком и економском животу друштва код нас, навеле су ово:

„Људи који су поставили себи за циљ живота да се боре за остварење правде у друштву... несмеду се ограничити само на негативну критику штетних сила у данашњем друштву...“

Па онда:

„Друштвена корупција коју помаже влада, узима све већи мах... Читаве слојеве друштва обузима нека грозна срџба из које ничу најцрњи злочини. У исто време, такво стање друштвено, страстним и енергичним природата утискује револвер, бомбу или мач у руке, и хоће ли онда бити чудно и непојмљиво, ако и код нас чујемо прасак бомба и револвера?!... Зар је влада наша у последње време, својим безумним делима, мало допринела таквом стању? ...“

И даље:

„Злочин је у друштвеном животу оно, што је болест у физичком. Један симптом нереда у организму. И против те патолошке појаве, мислите зар да вам може помоћи

реакција? О, јадна сојтарио! Рачунаш на бајонете, на топове!...“

Ово позивање „Борбино“ да се треба оставити негативне критике, да дакле треба одпочети активну радњу; — ова претња њена и ово наговештавање њено, да ће се и код нас чути прасак револвера, — испунило се је.

Јуче пре подне — пети дан после изишавшег 100 броја „Борбиног“, — Јелена удова убијеног Јеврема Марковића, бившег официра, пуцала је у саборној цркви из револвера на Његово Величанство Краља. То је она и сама признала на своје испиту.

У делу овог извршеног атентата, решењем иследне власти од јучерашњег, уредник „Борбе“ г. Николић, стављен је под кривично ислеђење, а стављен је под кривично ислеђење и писац поменутог чланка г. Божо Вучковић.

Пошто је дакле „Борба“ поменутих својим списом циљала на то да се поремети законити ред у земљи, а уредник и један сарадник њен, сада под ислеђењем у делу извршеног атентата и пошто је и иначе својим досадашњим писањем „Борба“ јасно показала да одобрава и хвали нихилистичке тежње, као што се то види из писама која су у тим новинама из Русије и Аустрије штампана, и као што се уопште из целог њеног држања види да распростире нихилизам и комунизам; — то управа вароши Београда извештава о овоме г. Министра да би имао доброту донети своје решење односно даљег издавања новина „Борбе“.

Управник
вароши Београда
Ж. М. Блазнавац”

Из деловодног протокола Министарства унутрашњих дела сазнајемо за још неке случајеве када је поведен судски поступак против уредника „Борбе“, из ранијег времена, под оптужбом увреде краља. Ова акта нисмо нашли у Архиви, читав досије који се односио на увреде владара нестао је. По деловоднику²¹ у једном од ових аката Управа града Београда тражи дозволу „да отпочне ислеђење“ против уредника *Борбе* зато што су ове новине „у 62-ом броју од 30 маја

²⁰ ДАС. Мин. ун. дела фасц. XVIII, ред. 52/1882.

²¹ ДАС, Мин. ун. дела, делов. бр. 7018/1882.

No. br. 12. H. K. Markovi, gradonačelnik u Zemuni
 Najzornij kćerovici grofu Ladisl. Pejačeviću
 banu Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije
 u Zagrebu
 Zemun 26/2 1882.
 H. K. Markovi

Najljepše ruske narodne
 be vaše kćerovici
 ali od 9. ožujka 1882.
 sera po broj 589, po
 koji je potpisani
 ovoga datuma po
 niti, i zastupnik
 Kaptana, gospodin
 Plinke Welcher, po
 ja sa svojim Do
^{Krijer}
 pisanom, naravno
 pima i u Austriji "Krijer"
 je u la broj 7
 u Bregardu vilacis
 ja lila. Borba, i
 uostiti Dav, i u

Сл. 3 — Факсимил преписа акта градоначелника у Земуну грофу Ладиславу Пејачевићу бану Хрватске и Славоније у Загребу — да се и даље трага за дописником листа Борбе у Аустро-Угарској. (Архив града Београда)

u tom predmetu
 Dujajem se podnesu,
 no mi izvjesice
 poslanicego goga,
 Dina Melcha, na
 ad 25. s. m. Pabri &
 Vajg. Represistenciji
 na blagomaklono
 znanje i ^{Dafid. ad. d. d.} znanje
 sa najvjetovizjom
 Dodatkum pada
 strishi, da se do
 tiemog Dofinirika
 Do sada joit. nista
 izvjestno saenati
 ne moguie, akopam
 se izvija, Da je
 upitni Dofis ad
 njegovog emardemika
 Nintica, studenta
 na sveucilistu u
 Gnetzu, ~~odjavio~~ ina
 imenik koditefa
 iz Wotica u ngardy

ili pak od njega
 oga college Pet
 i Pevica javnici
 mogao.
 No posto se sa
 putraga neprestih
 radi, bica je tako
 slubaden, sve mo
 Dajg. Represistenciji
 da izvoly znanje
 slubiti, isto se
 god u tom odz
 izvija bude ^{izditi} sa,
 anati mogl.

Gradonacelnik
 Mastlovit

Сл. 3а — Наставак и крај акта земуноског градоначелника упућеног бану у Загребу (сл. 3)

у своме уводном чланку најцрњим бојама цртале рад данашње владе". Наводи се крај инкриминисаног чланка, где писац на завршетку довикује: „ви не стојите на земљишту закона, вас држе незаконите силе и према вама ће се кад год поступити као према највећим непријатељима народа српског". Министарство је одобрило ислеђење и суђење за увреду „на основу чл. 33 одељка другог, тачке 2. Закона о штампи".²² Неколико дана касније заплешен је 64 број од 12 јуна због једног чланка у којем је Управа града опет нашла увреду против краља и повела истрагу против уредника.²³

*

У вези са излагањем Борбе вредно је објавити и податке који се налазе о њој у писмима земунског полициског официра Велша, којима овај обавештава своје претпостављене о политичким догађајима у Београду. Из ових писама од специјалног су интереса одломци који говоре о идејним кретањима тадашњих социјалиста овде. Почетком 80-тих година владала је идејна збрка међу онима који су се сматрали социјалистима. Радикали нису били социјалисти, али они су бранили своје ставове цитатима из дела Светозара Марковића, па и Маркса. Њих су тада још и властодршци третирали као социјалисте. У писмима аустро-угарског полициског обавештајца Велша, они се упочетку исто називају социјалистима. Социјалисти око Борбе и док су били под вођством Мите Ценића нису били за Маркса и критички су спомињали његова дела. По Ценићевом одласку у Борбу је преовладала група великошколаца, која такође није хтела знати за Марксово учење. Тада се овде у приличној мери осећао утицај анархизма и анархиста. Против тога су били они који су се сматрали следбеницима Светозара Марковића. У сукобу са анархистима надјачали су Марковићевци и њихов уплив остаје доминантан у Борбу.

У Велшовим редовним извештајима градском начелнику о догађајима у Београду први пут се спомиње, 15 јануара 1882 (по н. к.) излазак новог листа Борба са мишљењем да екстремније пише него ранији Радник.²⁴ У извештају од 7 фебруара Велш каже да је Борба пришла удруженој опозицији радикала и либерала, прихватила радикалски програм о децентрализацији, само је остала против кнеза. Напомиње још да борба између екстремиста и умерених у редовима социјалиста још није окончана: „Млади људи, студенти, хоће да се прикључе Мостовом правцу, док Ценић, Стојановић а сада и Буковић, уредници и сарадници Борбе (...) отклањају тај правац (von dieser Richtung abwehgen) (...)”²⁵ Иначе и он, као и многи савременици, сматра Ценића и његове другове присталицама династије Карађорђевића у борби против Обреновића.

У допису од 16 фебруара Велш извештава да је Ценић напустио уредништво Борбе пошто се богато оженио, и да су сада овде преовладала студенти екстремнијег правца. Нова редакција се налази у новчаној кризи. „Просторије редакције Борбе су опет промењене, јер је студентском предузећу кирија за досадашњи локал била исувише висока. Сада се она налази у кући преко пута Руског Цара, у споредној улици у некој малој магази. Уредници и сарадници седе сада опет највише код Руског Цара где у споредној соби пре подне могу писати у миру”.²⁶

Иначе је Велш још опширније обавештавао свога претпостављеног о извиђањима које је предузео да би сазнао име односно имена аутора чланака у наставцима из Аустро-Угарске. На крају је успео да открије да је један од њих био Лазар Нанчић из Вршца, који је студирао медицину у Грацу. (Међутим, нетачно је забележио његово презиме означајући га као Нинкић).

У извештају именованог полициског обавештајца од 25 марта спомиње се Васа Пелагић, који се тада опет појавио

²² Исто.²³ ДАС, Мин. ун. дела, делов. бр. 7487/1882.²⁴ ДАБ, ЗМ, Пр. Нр. 5/1882.²⁵ ДАБ, ЗМ, Пр. Нр. 7/1882.²⁶ ДАБ, ЗМ, Пр. Нр. 13/1882.

у Београду, као један од главних сарадника *Борбе*.²⁷

Из дописа године 1883 у којима се повремено спомињу социјалисти и њихов лист *Борба*, сазнајемо исто за мишљења која могу бити од интереса. Тако 7 јула Велш пише да су се редови социјалиста проредили одласком многих у радикале, а и услед потискивања њихових листова односно часописа *Борба*, *Мисао*, *Слобода* од стране власти. Тада је уредник *Борбе* Николић био на издржавању казне затвора у трајању од 3 месеца.²⁸ Али неколико недеља касније, 26 августа 1883, Велш је принуђен да пише о поновном оживљавању социјалистичке пропаганде, после повратка Николића на слободу и даљег изласка *Борбе*.²⁹ Тек након угушења Тимочке буне Велш може коначно са сигурношћу да потврди истинитост вести, а да не буде демантован новим развојем чињеница, о престанку социјалистичке агитације преко споменутог листа. Но и тада мора истовремено да констатује даље ширење социјалистичких идеја преко других листова и публикација које шаљу из иностранства и растурају у земљи скривеним путевима нови неуморни илегални агитатори. Велшово писмо од 28 децембра 1883 на овде споменути местима у преводу са немачког гласи:

„Социјалистичка странка у Србији је од последње побуне постала потпуно мирна и са њене стране не развија се никаква јавна агитација ни у једном правцу. Влада велики страх међу члановима ове странке од прогона владе и вође једва се усуђују да говоре с неким о политици. Тако Љуба Станојевић избегава са страхом сваки политички разговор и не одржава везе ни са једним од партиских другова; Никола Николић,

последњи уредник *Борбе*, осуђен је од варошког суда на два месеца затвора због једног чланка који је био објављен још пре буне. Николић је сада писар код једног адвоката и избегава такође сваки политички разговор (*vermeidet ebenfalls jede politische Äusserung*) и контакт са својим некадашњим партиским друговима. — Др Ценић у Остружници је исто тако сасвим миран и долази само ретко у Београд. — Др Станојевић је отпутовао из Београда и наводно, као што се говори, налази се у Видину, где одржава везе са Пашићем, страначким вођом радикала, који се сада тамо потпуно слободно креће. Али ипак још увек долазе овамо социјалистички листови, који се потајно шире и читају, тако *Freiheit* (Слобода) из Лондона и руске и швајцарске социјалистичке новине. Они се шаљу у писмима и највише радницима штампарија, где се налази највећи број социјалиста. (. . .)³⁰

Као што смо видели, *Борба* је била угушена после непуне две године насилно испрекиданог излагања. За то релативно кратко временско раздобље она се морала борити са низом тешкоћа. Притом је испољила и знаке недовољне зрелости. Али и поред слабости и недостатака, услед непознавања и непризнавања учења научног социјализма, на бази радова Маркса и његових следбеника, корисно је обавила једну прогресивну историску мисију. Доприanela је томе да Радикална странка упркос социјалистичкој фразеологији њених вођа не буде прихваћена у јавности као социјалистичка, већ као буржоаска странка. Потпомогла је пораст опозиционих снага у борби са властодршцима. Разоткривала је неправде буржоаског друштва. Ширила је идеје о праведнијем социјалистичком поретку.

²⁷ ДАБ, ЗМ, Пр. Нр. 24/1882.

²⁸ ДАБ, ЗМ, Пр. Нр. 34/1883.

²⁹ ДАБ, ЗМ, Пр. Нр. 50/1883.

³⁰ ДАБ, ЗМ, Пр. Нр. 99/1883.

A. RADENIĆ

As a continuation of the socialistic newspaper *Radnik* of 1881, *Borba* began to appear in Belgrade three times a week from January 1 (according to the old calendar) and January 13 (according to the new calendar) 1882. Its socialistic trend was evident by its motto at the head of the front page: »Everyone according to his ability, to everyone according to his needs«. The first editor of *Borba* was the renowned propagator of socialism, Mita Cenić. After him the editorial work was taken over by Nikola P. Nikolić, a literary worker who represented a group of socialistic academicians.

The editors and contributors of this newspaper did not know or acknowledge the doctrines of scientific socialism on the basis of the works of Karl Marx and his followers. They considered themselves the disciples of Svetozar Marković, believing that capitalism with its evil consequences which could be seen in the West, could be avoided in Serbia by the creation of unions in all branches of production and distribution of material goods. Industry built up on a foundation of cooperatives would, in their opinion, make possible the further development of the country without capitalistic exploitation, without the creation of an industrial proletariat. Their doctrines were utopian, not realizable. Their historic merit in spreading socialist ideas, however, was not little.

The author of this essay proved, by analysis of the articles in *Borba*, that they 1) successfully exposed the bourgeois radical party, which at first represented itself as a socialist party; 2) contributed to the strengthening of the opposition parties in their fight against the conservative government of the progressives; 3) stamped out the injustices of the social order of those times, showing the necessity and possibility of creating new socialistic relations in society. At the same time, the author, Andrija Radenić, added some documents from the archives on the prosecution of the socialists by the authorities, on the censorship, and on the prohibition of some articles, issues, and even the newspaper itself.

Figures in the text:

- Fig. 1 — The first page of the first copy of *Borba*
- Fig. 2 — Facsimile of the report of the police lieutenant Velš to the Zemun Magistrate on political events in Belgrade taking into consideration the newspaper *Borba*
- Fig. 3 — Facsimile of the copy of the Zemun mayor's communication to Count Ladislav Pejačević, Banus of Croatia and Slavonia in Zagreb, to continue tracing the correspondent of the newspaper *Borba* in Austria and Hungary